

STANISŁAW MAŃKO
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

ZMIANY W SYTUACJI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW KORZYSTAJĄCYCH Z KREDYTÓW PREFERENCYJNYCH „MR” I PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ W LATACH 1999-2002

1. Wprowadzenie

Podstawowym celem opracowania jest określenie kierunków inwestowania przez rolników korzystających z linii kredytowej „MR” umownie nazywanych „młodymi rolnikami” oraz ocena sytuacji ekonomicznej prowadzonych przez nich gospodarstw w latach 1999-2002. Podstawowym źródłem danych były informacje z bazy danych gromadzone w ramach zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych pod nadzorem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego w całej Polsce.

Spośród ogólnej liczby gospodarstw prowadzących rachunkowość wykorzystano dane z tych gospodarstw, które w analizowanym okresie prowadziły nieprzerwanie rachunkowość, i z których dane źródłowe spełniały podstawowe kryteria jakościowe. W zależności od roku, wstępnie przetworzono dane z 11–12 tys. gospodarstw. Po analizie kompletności danych, przeprowadzonej za pomocą specjalnie opracowanych algorytmów i programów komputerowych, do badań zaakceptowano informacje z 128 gospodarstw nieprzerwanie prowadzących rachunkowość w analizowanym okresie i spełniały założone kryteria poprawności. Główną przyczyną eliminowania gospodarstw z badań były niezbilansowane powiązania wewnętrzne i luki w danych źródłowych, zwłaszcza w pierwszym roku prowadzenia ewidencji.

Analizę sytuacji ekonomicznej gospodarstw przeprowadzono dokonując oceny ich potencjału produkcyjnego, organizacji produkcji oraz wyników działalności wraz z oceną niektórych wskaźników finansowych.

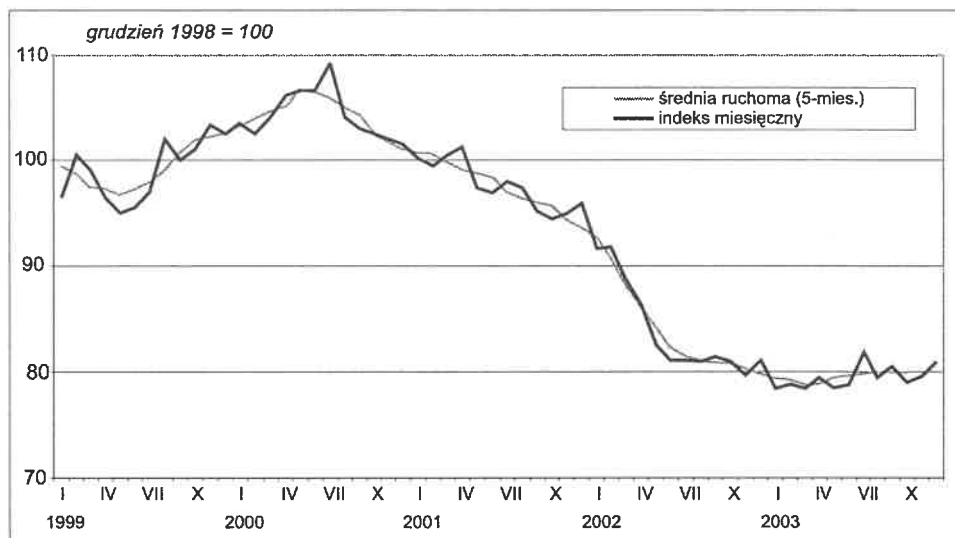
2. Rynkowe uwarunkowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw

Często, oceniając rolników i ich zachowania, formułowany jest pogląd, że rolnicy oczekują tylko pomocy z zewnątrz, sami nie starają się dostosowywać do sytuacji rynkowej i niechętnie stosują nowoczesne rozwiązania w zakresie organizacji i technologii produkcji. Zastanówmy się, czy teza ta może być w ogóle prawdopodobna.

Rezultaty działalności gospodarczej w rolnictwie kształtowane są przez czynniki zależne i niezależne od rolnika. Wśród czynników niezależnych najważniejszą rolę odgrywa sytuacja rynkowa, zarówno w ujęciu makroekonomicznym jak i lokalnym. Systematyczne badania makroekonomiczne prowadzone są przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie i publikowane w serii wydawniczej „Raporty rynkowe”. Wyniki tych badań [Rynek 1999-2004] wskazują, że od połowy 1999 do połowy 2000 r. koniunktura w rolnictwie ulega systematycznej poprawie (rysunek 1). Relacje cen płaconych rolnikom w stosunku do cen środków produkcji, co miesiąc były wyższe od analogicznych relacji w okresie poprzednim. W połowie 2000 r. nastąpiło gwałtowne zahamowanie poprawy relacji cen aż od połowy 2002 r. W ostatnich miesiącach analizowanego okresu relacje cen ustabilizowały się na poziomie około 80% poziomu z grudnia 1998 r.

Rysunek 1

Relacje cen artykułów rolniczych do cen środków produkcji w latach 1999-2003 (relacja w grudniu 1998 = 100)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Rynku rolnego” z lat 1999-2004.

Wychodząc z przedstawionych relacji cen można ocenić skutki dla gospodarstw rolnych. Przyjmując założenie, że gdyby rolnicy nie dostosowywali się do aktualnej sytuacji rynkowej i nie dokonywali istotnych zmian w organizacji produkcji i stosowanych technologiach wytwarzania, to wyniki działalności ich gospodarstw powinny być dość korzystne w latach 1999-2000 i wyraźnie niższe w latach 2001 i 2002.

3. Potencjał ekonomiczny gospodarstw

Analizowana grupa gospodarstw, pod względem użytkowanej powierzchni należy, jak na warunki polskie, do stosunkowo dużych. Przeciętny obszar użytków rolnych, zależnie od roku, wynosił od 55 do 66 ha i w badanym okresie wyraźnie się zwiększył (tabela 1). Obszar użytków rolnych w roku 1999 stanowił podstawę klasyfikacji gospodarstw. Ze względu na niezbyt dużą zbiorowość badanych gospodarstw wyodrębniono 5 klas obszarowych. We wszystkich wyodrębnionych grupach gospodarstw w badanym okresie zwiększył się ich przeciętny obszar, jednak względnie największy przyrost zaobserwowano w gospodarstwach od 30 do 100 ha (o około 25%), a najniższy w gospodarstwach największych (o 15%) i najmniejszych (o 12%). Wraz z wielkością obszarową gospodarstw zwiększa się wyraźnie udział gruntów dzierżawionych, z kilku procent w gospodarstwach małych, aż do ponad pięćdziesięciu w gospodarstwach największych.

Na uwagę zasługuje wysoki udział plantacji trwałych w gospodarstwach najmniejszych i praktyczny brak w gospodarstwach dużych. Świadczy to o dążeniu tej grupy rolników do urządzania swych gospodarstw w sposób zgodny z wielkością i strukturą podstawowych czynników produkcji.

Analizując wielkość zaangażowanej siły roboczej w poszczególnych grupach gospodarstw (tabela 1) można stwierdzić, że niezależnie od wielkości obszarowej i ekonomicznej gospodarstw, rodzina średnio zapewnia zatrudnienie 1,5 osoby (mierzonej w JSR - jednostkach pełnosprawnej siły roboczej). Zatrudnienie ogółem jest nieco wyższe i wynosi od 2 do 3,5 osoby na gospodarstwo. Różnice między poszczególnymi grupami gospodarstw nie są jednak duże, co oznacza, że małe gospodarstwa stosują głównie technologie pracochłonne, a gospodarstwa największe pracooszczędne. Z punktu widzenia konieczności zatrudnienia znacznych nadwyżek siły roboczej na wsi, można stwierdzić, że takie szanse dają gospodarstwa rozwojowe niezależnie od wielkości obszarowej.

Tabela 1

Zasoby ziemi i siły roboczej w gospodarstwach „młodych rolników”
prowadzących rachunkowość w latach 1999-2002

Wyszczególnienie	Rok	Gospodarstwa wg powierzchni UR w 1999 r.					
		Średnio	do 15 ha	15-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha i więcej
Liczba gospodarstw w grupach	1999 - 2002	128	34	32	20	22	20
Powierzchnia użytków rolnych w ha	1999	55,5	7,2	21,5	37,3	73,3	190,6
	2000	60,4	7,7	23,9	51,0	76,7	199,5
	2001	64,0	8,1	25,8	45,6	80,7	220,1
	2002	66,0	8,1	26,0	47,2	91,4	219,4
Udział gruntów dzierżawionych (%)	1999	20,0	2,2	11,6	23,2	30,6	49,0
	2000	21,6	3,3	12,8	27,4	31,7	50,0
	2001	21,0	2,7	13,3	22,4	30,4	52,8
	2002	20,7	1,9	14,4	21,8	29,1	52,2
Udział plantacji trwałych (%)	1999	16,7	47,6	16,0	0,1	0,0	0,0
	2000	16,3	45,9	16,2	0,1	0,0	0,0
	2001	17,1	45,7	19,4	0,1	0,0	0,2
	2002	17,7	46,2	21,6	0,1	0,0	0,2
Zasoby pracy własnej (JSR) ¹	1999	1,5	1,5	1,5	1,5	1,3	1,5
	2000	1,5	1,4	1,6	1,5	1,3	1,4
	2001	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,6
	2002	1,6	1,6	1,6	1,8	1,4	1,7
Zatrudnienie ogółem (JSR)	1999	2,2	2,2	1,9	2,2	2,0	2,8
	2000	2,5	2,5	2,2	2,8	2,3	2,7
	2001	2,8	2,8	2,6	3,3	2,6	2,7
	2002	3,1	3,2	3,0	2,9	2,7	3,5
Obsada siły roboczej (JSR na 100 ha UR)	1999	16,9	48,5	9,3	6,3	2,9	1,7
	2000	19,1	54,6	10,5	7,4	3,1	1,5
	2001	23,0	67,7	11,1	8,7	3,8	1,6
	2002	23,3	68,2	12,6	7,6	3,3	1,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

¹ Podstawą obliczenia jednostek siły roboczej (JSR) są współczynniki uwzględniające wiek, płeć, sprawność fizyczną oraz przepracowaną liczbę robotnikogodzin [Skarżyńska 2003, s. 39].

Tabela 2

Wielkość ekonomiczna, wartość majątku oraz zadłużenie gospodarstwa „młodych rolników” prowadzących rachunkowość w latach 1999-2002

Wyszczególnienie	Rok	Gospodarstwa wg powierzchni UR w 1999 r.					
		Średnio	do 15 ha	15-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha i więcej
Wielkość ekonomiczna gospodarstw w zł (SGM ²)	1999	126 569	36 690	83 536	123 538	169 011	283 244
	2000	138 518	41 294	100 266	145 924	176 174	293 824
	2001	157 827	49 986	114 533	164 317	222 135	309 438
	2002	170 403	52 679	121 757	166 000	243 510	345 917
Wartość majątku gospodarstwa w zł (aktywa)	1999	661 546	682 737	560 480	520 378	714 781	869 833
	2000	851 377	859 002	708 781	710 673	921 879	1 129 719
	2001	959 606	1 050 308	738 990	772 986	1 060 043	1 234 540
	2002	1 013 361	1 112 108	839 816	782 035	1 062 048	1 300 931
Kapitał własny rolnika (zł)	1999	513 852	540 414	470 206	419 893	546 552	596 520
	2000	607 917	626 007	543 823	515 440	651 246	724 528
	2001	659 439	677 669	572 398	578 420	720 351	781 731
	2002	701 709	729 022	661 281	586 540	718 264	816 922
Zadłużenie ogółem (zł)	1999	147 693	142 323	90 274	100 485	168 230	273 313
	2000	243 460	232 995	164 958	195 233	270 634	405 192
	2001	300 167	372 639	166 592	194 566	339 692	452 809
	2002	311 652	383 086	178 535	195 495	343 785	484 009
Wskaźnik zadłużenia (%)	1999	22,3	20,8	16,1	19,3	23,5	31,4
	2000	28,6	27,1	23,3	27,5	29,4	35,9
	2001	31,3	35,5	22,5	25,2	32,0	36,7
	2002	30,8	34,4	21,3	25,0	32,4	37,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

W tabeli 2 zamieszczono także dane o tzw. wielkości ekonomicznej gospodarstw (ESU - European Size Unit), mierzonej wielkością standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM – Standard Gross Margin), obliczonej według zasad FADN [Farm Accountancy Data Network 1989]. Podstawą naliczenia wartości SGM w danym gospodarstwie są tzw. współczynniki SGM 2000 [Skarżyńska 2003]. Ciekawą informacją jest to, że zakres zróżnicowania gospodarstw z punktu widzenia ich wielkości ekonomicznej jest znacznie mniejszy, niż mierzony wielkością obszarową. Przeciętny obszar gospodarstw z największych ponad 26

² Standardowa nadwyżka bezpośrednia (Standard Gross Margin).

razy większy niż gospodarstw najmniejszych, podczas gdy różnica wielkości ekonomicznej tych grup jest około 7-krotna. Koresponduje to z danymi z Powszechnego Spisu Rolnego 2002, z których wynika, że gospodarstwa najmniejsze obszarowo znalazły się zarówno w grupie do 0,5 ESU jak i 250 i więcej ESU [Systematyka 2003]. Świadczy to zrazem, że rolnicy prowadzący nawet bardzo małe obszarowo gospodarstwa są w stanie poprzez odpowiednie wyposażenie i organizację produkcji, znacznie zwiększyć ich potencjał wytwórczy, powiększając tym samym zdolność do wytwarzania produkcji i generowania dochodu [Mańko 2000]. Przyrost standardowej nadwyżki bezpośredniej w analizowanym okresie wyniósł około 35%, przy czym w gospodarstwach mniejszych był o około 20% wyższy niż w gospodarstwach o największym obszarze użytków rolnych.

Ważną informacją związaną z potencjałem produkcyjnym poszczególnych grup gospodarstw jest wartość majątku (aktywów) zaangażowanego w gospodarstwie (tabela 2). Szczególnie wysoką wartością aktywów charakteryzują się zarówno gospodarstwa najmniejsze jak i największe. Najmniejszą wartość aktywów obserwuje się w gospodarstwach o powierzchni od 30 do 50 ha użytków rolnych. We wszystkich grupach przyrost majątku w okresie 4 lat jest podobny i kształtuje się na poziomie około 50%. Przez cały więc okres większość gospodarstw realizowało inwestycje powiększając tym samym potencjał produkcyjny.

Wartość kapitału własnego w poszczególnych grupach gospodarstw kształtuje się podobnie jak wartość aktywów (tabela 2). Jednak przyrost kapitału własnego w analizowanym okresie jest wyraźnie niższy i nie przekracza 40%. Oznacza to, że zwiększenie aktywów nastąpiło w drodze systematycznego zadłużania się gospodarstw, którego przyrost wyniósł od blisko 80% w gospodarstwach największych do prawie 170% w gospodarstwach najmniejszych. W ujęciu względnym poziom zadłużenia w zależności od grupy gospodarstw oraz roku wynosi od 16 do 37% (tabela 2), co jak na warunki polskie można uznać za dość wysoki, stanowi więc znaczne obciążenie dla gospodarstw i wpływa niewątpliwie na bieżącą sytuację finansową rolników. Poziom zadłużenia w badanym okresie we wszystkich grupach gospodarstw wzrasta, co może wynikać z zakresu inwestycji i ich rozłożenia w czasie oraz z przejściowych trudności w spłacie kredytu inwestycyjnego.

4. Organizacja produkcji

Organizację produkcji scharakteryzowano poprzez wielkość pogłowia i obsadę podstawowych gatunków zwierząt (tabela 3) oraz udział wybranych grup roślin (tabela 4).

We wszystkich grupach gospodarstw „młodych rolników” utrzymuje się bardzo mało bydła (tabela 2). Przeciętnie na gospodarstwo przypada od 8 do 11 szt. bydła, w tym niewiele ponad 5 szt. krów, jedynie gospodarstwa z grupy 50-100 ha UR utrzymują wyraźnie więcej tych zwierząt. Szczególnie mało bydła znajduje się w gospodarstwach najmniejszych oraz największych. Wśród analizowanych gospodarstw praktycznie nie spotyka się gospodarstw spełniających kryteria uznania ich za nastawione na chów bydła [Goraj, Mańko 2004, Mańko 2000, 2001]. O ile może być to zrozumiałe w grupie gospodarstw najmniejszych ze względu na konieczność zapewnienia własnej bazy paszowej, to niepokoić może brak nastawiania się na ten kierunek w gospodarstwach większych obszarowo, mimo stosunkowo dużego udziału trwałych użytków zielonych w niektórych gospodarstwach.

Inaczej jest z chowem trzody chlewnej (tabela 2). Średni stan pogłowia, zależnie od grupy gospodarstw i roku, waha się od 20 do 40 szt. w gospodarstwach najmniejszych obszarowo do ponad 265 szt. w roku 2000 w gospodarstwach największych. Na uwagę zasługuje wysoka dynamika przyrostu pogłowia trzody w analizowanych latach w grupie gospodarstwach najmniejszych.

Obsada zwierząt w analizowanych gospodarstwach nie jest szczególnie wysoka, zwłaszcza w gospodarstwach większych obszarowo. We wszystkich grupach gospodarstw w badanym okresie przyrost obsady zwierząt, jednak w gospodarstwach powyżej 100 ha użytków rolnych, jest on stosunkowo niewielki (o niespełna 10%).

Niepokojącym zjawiskiem jest bardzo duży udział zbóż w strukturze zasiewów w gospodarstwach średnich i dużych. W większości grup gospodarstw udział zbóż przekracza 60% a w niektórych nawet 80%. Tylko w gospodarstwach najmniejszych uprawiających stosunkowo dużo roślin ogrodniczych i roślin specjalnych, zboża nie przekraczają 30% powierzchni zasiewów. Wysoki udział zbóż ma niewątpliwie związek ze znacznym pogłowiem trzody chlewnej, w żywieniu której ponad połowę pasz stanowią pasze treściwe wyprodukowane we własnym zakresie.

W grupie gospodarstw 15-30 ha UR kilkanaście procent powierzchni zajmują okopowe i warzywa, przy czym w tych gospodarstwach obserwuje się proces zastępowania roślin okopowych warzywami. W gospodarstwach małych ponad 20% powierzchni zasiewów przeznaczają się pod plantacje wieloletnie. Większość więc mniejszych gospodarstw, to gospodarstwa ogrodnicze.

Na tle omówionego potencjału produkcyjnego i organizacji produkcji warto przyjrzeć się bardzo interesującym wynikom rocznej działalności (tabela 5).

Tabela 3

Organizacja produkcji zwierzęcej w gospodarstwach „młodych rolników”
prowadzących rachunkowość w latach 1999-2002

Wyszczególnienie	Rok	Gospodarstwa wg powierzchni UR w 1999 r.					
		Średnio	do 15 ha	15-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha i więcej
Bydło ogółem (liczba sztuk fizycznych)	1999	9,9	0,2	8,5	6,7	23,0	17,4
	2000	8,3	0,1	8,8	9,4	17,4	10,0
	2001	9,4	0,2	10,4	10,9	24,1	6,0
	2002	11,1	0,1	10,5	12,4	29,2	9,5
Liczba krów (sztuki fizyczne)	1999	3,2	0,1	4,4	3,4	6,5	2,9
	2000	3,8	0,1	4,9	4,7	7,9	2,6
	2001	5,1	0,1	5,9	6,1	13,2	2,3
	2002	5,8	0,1	6,3	6,9	16,3	2,1
Trzoda chlewna ogółem (liczba sztuk fizycznych)	1999	87,4	17,6	51,3	123,3	122,1	189,5
	2000	95,6	20,1	61,4	143,4	120,0	203,9
	2001	110,7	32,7	74,2	152,8	143,4	223,6
	2002	130,2	40,2	83,4	152,5	194,2	265,1
Liczba macior (sztuki fizyczne)	1999	8,6	2,2	4,6	12,6	10,6	19,8
	2000	9,7	2,3	5,6	18,6	10,2	19,6
	2001	10,6	3,5	6,5	19,8	11,1	19,4
	2002	13,9	5,6	7,5	19,4	19,2	27,2
Razem zwierzęta w sztukach przeliczeniowych (SP)	1999	28,2	4,7	19,9	35,2	42,9	58,4
	2000	29,3	5,1	22,5	42,1	40,0	56,9
	2001	34,1	8,0	26,8	46,1	54,3	56,2
	2002	41,0	10,4	30,1	46,1	70,4	73,3
Obsada zwierząt (SP/100 ha UR)	1999	69,6	68,8	89,1	94,1	58,0	27,8
	2000	72,2	69,0	95,1	106,3	53,3	28,0
	2001	88,6	106,7	100,7	121,9	71,3	24,4
	2002	90,5	97,5	112,9	116,7	78,1	30,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

³ Sztuki przeliczeniowe obliczono stosując współczynniki stosowane w FADN. Sztuka przeliczeniowa jest porównywalna ze stosowaną w Polsce sztuką dużą (SD).

Tabela 4

**Organizacja produkcji roślinnej w gospodarstwach „młodych rolników”
prowadzących rachunkowość w latach 1999-2002**

Wyszczególnienie	Rok	Gospodarstwa wg powierzchni UR w 1999 r.					
		Średnio	do 15 ha	15-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha i więcej
Udział zbóż w strukturze zasiewów (%)	1999	57,7	27,9	59,1	76,1	71,6	72,3
	2000	60,2	32,2	59,8	76,9	71,3	79,4
	2001	56,6	25,3	56,6	71,8	69,6	80,7
	2002	54,4	23,9	52,0	71,2	65,1	81,4
Udział roślin przemysłowych w strukturze zasiewów (%)	1999	5,5	0,0	3,5	5,6	11,1	11,9
	2000	3,7	0,0	1,6	1,5	10,0	8,9
	2001	4,7	0,5	1,9	3,7	11,7	9,8
	2002	5,5	1,9	5,9	4,6	7,8	9,4
Udział roślin okopowych w strukturze zasiewów (%)	1999	6,1	4,2	10,8	6,8	5,5	1,4
	2000	5,5	3,5	9,0	6,7	5,0	2,5
	2001	4,1	0,1	9,0	6,3	3,0	1,8
	2002	4,0	0,0	7,8	6,4	4,8	1,7
Udział warzyw w strukturze zasiewów (%)	1999	4,2	0,6	8,6	6,3	4,3	0,9
	2000	4,3	1,7	7,8	5,9	4,2	1,5
	2001	5,6	4,9	8,8	7,2	4,8	0,8
	2002	6,0	4,9	10,8	8,0	3,5	1,2
Udział plantacji trwałych w strukturze zasiewów (%)	1999	6,9	20,9	5,3	0,0	0,0	0,0
	2000	8,1	24,0	6,8	0,0	0,0	0,0
	2001	8,0	24,7	5,8	0,0	0,0	0,2
	2002	10,1	27,1	11,8	0,0	0,0	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

5. Ekonomiczne wyniki działalności

Jak już wcześniej stwierdziliśmy, dwa pierwsze lata analizowanego okresu charakteryzowały się nieco lepszą koniunkturą od okresu ostatniego. Wyniki produkcyjne wskazują jednak, że rolnicy dość dobrze poradzili sobie z tym problemem. We wszystkich grupach gospodarstw przychody ogółem wzrosły od 40% (gospodarstwa 15-30 ha) do nawet 90% w gospodarstwach największych. Warto przy tym zwrócić uwagę, że przychody i koszty gospodarstw najmniejszych (do 15 ha) przewyższają te wielkości w gospodarstwach o obszarze 15-50 ha. Przypomnieć jednak należy, że małe gospodarstwa poniosły szczególnie duży wysiłek inwestycyjny o czym świadczyły wartości majątku i wielkość zadłużenia.

Tabela 5

**Wyniki i efektywność ekonomiczna gospodarstw „młodych rolników”
prowadzących rachunkowość w latach 1999-2000**

Wyszczególnienie	Rok	Gospodarstwa wg powierzchni UR w 1999 r.					
		Średnio	do 15 ha	15-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha i więcej
Razem przychody gospodarstwa (zł)	1999	222 580	186 175	173 600	172 853	239 614	393 827
	2000	279 850	214 818	235 100	254 471	298 415	466 965
	2001	329 351	265 290	243 694	293 276	381 562	553 952
	2002	378 641	303 851	245 601	286 964	431 744	751 915
Koszty produkcji (zł)	1999	173 898	129 612	121 611	137 469	202 163	338 180
	2000	211 914	152 828	175 262	179 768	227 718	385 768
	2001	254 111	207 163	180 977	217 666	302 103	434 589
	2002	293 541	240 653	189 908	202 373	352 366	575 723
Dochód gospodarstwa rolniczego (zł)	1999	49 220	56 563	51 989	38 823	37 451	55 647
	2000	68 037	61 990	59 951	74 874	70 967	81 197
	2001	75 438	58 127	62 717	75 799	79 657	120 215
	2002	85 455	63 198	55 693	84 728	79 983	177 656
Nadwyżka na samofinansowanie (zł)	1999	19 776	42 154	39 502	15 138	2 264	-25 927
	2000	32 081	47 370	43 164	31 878	20 962	789
	2001	39 077	39 037	44 373	31 630	35 315	42 256
	2002	38 194	34 328	36 377	34 907	15 736	75 662
Dochód gospodarstwa rolniczego w zł/osobę własnej siły roboczej	1999	33 483	38 218	35 609	25 375	28 372	36 134
	2000	46 601	43 655	37 469	49 916	52 960	57 181
	2001	48 669	36 558	38 477	51 564	54 936	76 086
	2002	53 409	39 999	34 168	48 141	58 382	106 381
Produktywność ziemi w zł/ha UR	1999	3 961	25 738	8 037	4 606	3 218	2 016
	2000	4 561	27 544	9 771	4 955	3 818	2 269
	2001	5 102	32 550	9 425	6 367	4 665	2 492
	2002	5 685	37 439	9 391	6 028	4 674	3 390
Koszty gospodarcze zł/ha	1999	13 626	38 962	6 882	4 472	3 172	2 000
	2000	15 698	43 800	9 253	5 202	3 456	2 199
	2001	19 775	58 417	8 697	6 204	4 451	2 235
	2002	22 247	67 246	9 203	5 738	4 355	2 812
Wskaźnik opłacalności (%)	1999	128,0	143,6	142,7	125,7	118,5	116,5
	2000	132,1	140,6	134,1	141,6	131,0	121,0
	2001	129,6	128,1	134,7	134,7	126,3	127,5
	2002	129,0	126,3	129,3	141,8	122,5	130,6
Wskaźnik efektywności kapitału własnego (%)	1999	9,6	10,5	11,1	9,2	6,9	9,3
	2000	11,2	9,9	11,0	14,5	10,9	11,2
	2001	11,4	8,6	11,0	13,1	11,1	15,4
	2002	12,2	8,7	8,4	14,4	11,1	21,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

Dochód gospodarstwa rolniczego w pierwszym roku analizowanego okresu we wszystkich grupach gospodarstw był dość wyrównany. Jedynie gospodarstwa o powierzchni 30-100 ha UR odbiegały na niekorzyść. W ostatnich jednak latach ujawniła się wyraźnie przewaga gospodarstw większych obszarowo, w których dochód uległ podwojeniu a nawet potrojeniu. Być może ma to związek z długim okresem dochodzenia do pełnej zdolności produkcyjnej w gospodarstwach ogrodniczych, które dominują w grupie gospodarstw najmniejszych.

Z punktu widzenia dalszych możliwości rozwojowych gospodarstw, szczególnie jest ważna nadwyżka, którą można w danym roku przeznaczyć na samofinansowanie inwestycji. W gospodarstwach małych i średnich nadwyżka ta jest dość wysoka i stabilna, a znaczny jej przyrost obserwowany jest w gospodarstwach największych, w których w roku 1999 wykazywała wartość ujemną. Można więc stwierdzić, że mimo znacznego obciążenia gospodarstw inwestycjami i zadłużania gospodarstw rolnicy utrzymują ich bezpieczny poziom.

Skutkiem poprawy wyników działalności jest systematyczny przyrost produktywności ziemi (tabela 5). Szczególnie wysoka produktywność ziemi jest w gospodarstwach najmniejszych, kilka nawet kilkanaście razy przewyższając produktywność w gospodarstwach średnich i dużych. Z wielkościami tymi wprost korespondują dane o wysokości kosztów przeliczonych na hektar, wskazujące na poziom intensywności poszczególnych grup gospodarstw.

Opłacalność produkcji w poszczególnych grupach gospodarstw wykazuje duży związek z wielkością obszarową. W gospodarstwach małych ulega systematycznemu obniżeniu, w dużych zaś wyraźnie wzrasta. Podobnie zachowuje się efektywność kapitału własnego.

6. Wnioski

1. Gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną pod nadzorem ARiMR i ODR, zwane potocznie gospodarstwami „młodych rolników”, charakteryzują się większym potencjałem produkcyjnym niż gospodarstwa przeciętne i wykazują stałe tendencje rozwojowe. Zmiany zachodzące w gospodarstwach świadczą, że rolnicy starają się tak ukształtować potencjał produkcyjny gospodarstw i organizować produkcję, aby nawet w trudnych, a okresowo pogarszających się warunkach gospodarowania, nie obniżyć ekonomicznych rezultatów działalności i zapewnić zdolność do dalszego rozwoju.
2. Procesy modernizacji podjęte przez rolników w analizowanej grupie gospodarstw są jak na warunki polskie dość istotne o czym świadczą m.in.: poziom zadłużenia oraz znaczne zmiany w zakresie potencjału produkcyjnego gospodarstw i organizacji produkcji. Wyniki ekonomiczne działalności wskazują, że są one racjonalne i przynoszą wymierne korzyści ekonomiczne. Można więc uznać, że zaciągnięte przez rolników kredyty

preferencyjne dofinansowywane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ze środków budżetowych, spełniły swoją rolę.

3. Wyniki działalności większości analizowanych gospodarstw w badanym okresie wskazują na poprawę ich kondycji ekonomicznej, co oznacza, że rolnicy prowadzący te gospodarstwa, znaleźli swoje miejsce na rynku i potrafią dostosować się do zmieniających się warunków gospodarowania. Można więc sądzić, że potrafią się także dostosować do konkurencji w ramach Unii Europejskiej.

LITERATURA

1. Farm Accountancy Data Network. An A to Z of Methodology. Commission of the European Communities. Brussel-Luxemburg, 1989.
2. Goraj L., Mańko S. (2004): Systemy monitorowania sytuacji ekonomicznej i produkcyjnej gospodarstw rolnych. [w:] Rachunkowość rolnicza. Difin sp. z o.o., Warszawa.
3. Józwiak W., Niewęgłowska G., Świetlik J., Krasowicz S., Materiko K., Okularczyk S. (1998): Pomiar wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2-3/1998.
4. Karwat-Woźniak B. (1995): Młodzi rolnicy i ich gospodarstwa. IERiGŻ, Komunikaty Raporty Ekspertyzy. Warszawa.
5. Mańko S. (2001): Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego. Program Leonardo da Vinci. ODR Minikowo.
6. Mańko S. (2000): Przykłady dotychczasowego wykorzystania danych gromadzonych w ramach wdrażanego systemu rachunkowości do oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw. [w:] Materiały na konferencję: Zadania i organizacja Polskiego FADN. IERiGŻ, Warszawa, RCDRRiOW Przysiek.
7. Mańko S. (1995): Założenia zmodyfikowanego programu KSIĄŻKA jako propozycja sposobu prowadzenia w 1996 r. rachunkowości w gospodarstwach, które korzystają z kredytu preferencyjnego dla - młodych rolników". CDiEWR. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4/95.
8. Rynek rolny. Notowania, ceny, tendencje (nr 1/1999-3/2004. IERiGŻ, Warszawa).
9. Skarzyńska A. (2003): Założenia metodyczne i wykorzystanie standardowych nadwyżek bezpośrednich SGM-2000". Materiały na konferencję: Zadania i organizacja Polskiego FADN. IERiGŻ, RCDRRiOW Przysiek.
10. Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa, 2003.
11. Ziętara W., Olko-Bagińska T. (1986): Zadania z analizy działalności gospodarczej i planowania w gospodarstwie rolniczym. PWRiL, Warszawa.

STANISŁAW MAŃKO

**ZMIANY W SYTUACJI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW KORZYSTAJĄCYCH
Z KREDYTÓW PREFERENCYJNYCH „MR” I PROWADZĄCYCH RACHUNKO-
WOŚĆ W LATACH 1999-2002**

STRESZCZENIE

Przedmiotem opracowania jest ocena zmian jakie zachodzą w procesie modernizacji gospodarstw przez rolników, którzy zaciągnęli preferencyjny kredyt z linii „dla młodych rolników” i zobowiązani zostali do prowadzenia rachunkowości rolnej. Analizą objęto zmiany w zakresie potencjału wytwórczego, organizacji produkcji oraz w wynikach działalności gospodarczej i efektywności gospodarowania w latach 1999-2002. Wyniki badań wskazują na umiejętności rolników w dostosowaniu się do trudnej sytuacji rynkowej, a poprawa sytuacji ekonomicznej wszystkich analizowanych grup gospodarstw dowodzi, że wprowadzane zmiany utrwalają, a nawet poprawiają, dobrą pozycję rynkową gospodarstw. Można więc optymistycznie sądzić, że rolnicy ci znajdą swoje miejsce także w ramach Unii Europejskiej.

STANISŁAW MAŃKO

**THE CHANGES OF ECONOMIC SITUATION OF FARMS USING PREFERENTIAL
CREDITS THE „MR” AND LEADERING THE ACCOUNTANCY IN THE YEARS
1999-2002**

SUMMARY

The subject matter of the study is evaluation of changes taking place in the process of modernisation of farms by farmers, who have take up a preferential credit from the line „for young farmers” („MR”) and have been obliged to run farms accountancy. The directions of changes in the sphere of production potential, production organisation and in effects of economic activity and a farms efficiency in the years 1999-2002 have been included in this analysis. The results of these investigations point out at the abilities of farmers to adjust to a difficult market situation, and the improvement of economical standing of all the analysed groups of farms proves, that introduced changes strengthen and even improve good market position of farms. So one may optimistically think, that these farmers shall find their place also within the frames of the European Union.